

Διεθνής
Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση

Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες

Πάτρα, Απρίλιος 2024 / Τεύχος 20

Εκδότης: Παντελής Γεωργογιάννης

ISSN: 2459-2862

Διεθνής
Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση
με κριτές

**Πολιτικές
και
Κοινωνικές Επιστήμες**

Τεύχος 20

Πάτρα, Απρίλιος 2024

Title: Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες

ISSN: 2459-2862

σ.σ. 54 σχήμα 17,5 X 25 εκ.

Εκδότης:

Παντελής Γεωργογιάννης
Αντ. Οικονόμου 8, 26504 - Αγ. Βασίλειος, Πάτρα Αχαΐας
Tel/Fax: 2613019948
website: <http://politika.inpatra.gr>
email: politika@inpatra.gr

Επιμέλεια άρθρων:

Θεοδωρίδου Μαριέττα-Χρυσοβαλάντου, Υποψήφια Διδάκτωρ Γλωσσολογίας Τμήμα Φιλολογίας
Πανεπιστήμιο Πατρών
Ρασπίτσου Αικατερίνη, Πτυχιούχος Τμήματος Βιολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών

Copyright ©:

Παντελής Γεωργογιάννης
Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση του έργου αυτού, καθώς και η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε άλλο μέσο, χωρίς σχετική άδεια του κατόχου του Copyright.

Πολιτική δημοσίευσης άρθρων:

Η Διεθνής Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση «**Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες**» δημοσιεύει άρθρα τα οποία έχουν υποστεί διαδικασία τυφλής κρίσης. Ωστόσο, οι απόψεις που εκφράζονται σε κάθε άρθρο απηχούν εκείνες των συγγραφέων και δεν είναι απαραίτητως αποδεκτές από την Συντακτική Επιτροπή.

Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες

Περιοδική έκδοση

Για την επιλογή της ύλης εφαρμόζεται το σύστημα της τυφλής κρίσης

Διευθυντής σύνταξης

Γεωργογιάννης Παντελής, τ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Συντακτική Επιτροπή

Κεδράκα Κατερίνα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήματος Μοριακής Βιολογίας και Γενετικής Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Παναγιωτόπουλος Δημήτρης, Καθηγητής Αθλητικού Δικαίου ΤΕΦΑΑ Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Πανταζής Σπύρος, Ομότιμος Καθηγητής Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Επιστημονική Επιτροπή

Αλεξιάς Γιώργος, Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Υγείας και του Σώματος Τμήματος Ψυχολογίας Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών

Αναστασιάδου Σοφία, Καθηγήτρια Στατιστικής και Εκπαιδευτικής Έρευνας Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας

Baros Wassilios, Professur für Bildungsforschung, Universität Salzburg

Γαλανάκη Ευαγγελία, Καθηγήτρια Αναπτυξιακής Ψυχολογίας Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Γεωργίου Θεόδωρος, Καθηγητής Τμήματος Κοινωνικής Διοίκησης και Πολιτικής Επιστήμης Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Ηλιοφώτου-Μένον Μαρία, Καθηγήτρια Εκπαιδευτικής ηγεσίας και Οικονομικών της Εκπαίδευσης Τμήματος Επιστημών της Αγωγής Πανεπιστημίου Κύπρου

Κουζής Γιάννης, Καθηγητής Εργασιακών Σχέσεων Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής, Κοσμήτορας Σχολής Πολιτικών Επιστημών Παντείου Πανεπιστημίου

Παιονίδης Φύλιμων, Καθηγητής Τμήματος Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Παπαδάκη Πολυξένη, Καθηγήτρια Τμήματος Δημόσιας Διοίκησης Παντείου Πανεπιστημίου

Παπαρίζος Αντώνης, Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Θρησκείας Τμήματος Κοινωνιολογίας Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών

Πλειός Γιώργος, Καθηγητής, Πρόεδρος του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Πρόεδρος της Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας, Μέλος του ΔΣ του ΕΣΡ

Σαραφίδου Γιασεμή-Όλγα, Καθηγήτρια Στατιστικής-Μεθοδολογίας Ποσοτικής και

Ποιοτικής έρευνας Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Παν/μίου Θεσσαλίας
Ασημάκη-Δημακοπούλου Άννυ, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας της Νεοελληνικής
Εκπαίδευσης Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Πατρών
Θάνος Θεόδωρος, Αναπληρωτής Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης
Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Καλεράντε Ευαγγελία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Εκπαιδευτικής Πολιτικής
Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας
Καμτσιίδου Ιφιγένεια, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου Νομικής
Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής
για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης (CPT)
Οικονόμου Λεωνίδα, Αναπληρωτής Καθηγητής Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας
Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών
Τουντασάκη Ειρήνη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας
Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών
Διαμαντοπούλου Ευαγγελία, Επίκουρη Καθηγήτρια Τμήματος Επικοινωνίας και Μ.Μ.Ε.
Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Κωσταρέλλα Ιωάννα, Επίκουρη Καθηγήτρια Τμήματος Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ Σχολής
Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Μακρής Σπύρος, Επίκουρος Καθηγητής Πολιτικής Θεωρίας Τμήματος Διεθνών και
Ευρωπαϊκών Επιστημών Πανεπιστημίου Μακεδονίας
Μαυρίδης Ηρακλής, Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου
Πανεπιστημίου
Μουζακίτης Άγγελος, Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Κοινωνιολογίας Παν/μίου Κρήτης
Ξανθόπουλος Χρήστος, Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνικής θεωρίας της γνώσης Παντείου
Πανεπιστημίου
Πρόντζας Δημήτρης, Επίκουρος Καθηγητής Διαφθοράς του Τμήματος Κοινωνιολογίας
του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών _____ Επιστημών
Σαββάκης Μάνος, Επίκουρος Καθηγητής Μικροκοινωνιολογίας Τμήματος
Κοινωνιολογίας Πανεπιστημίου Αιγαίου
Τσαϊρίδης Χαράλαμπος, Επίκουρος Καθηγητής Στατιστικής Τμήματος Κοινωνικής
Εργασίας Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης
Μενελάου Νίκη, Λέκτορας Δημοσιογραφίας Πανεπιστημίου Frederick Κύπρου
Σταυρόπουλος Αναστάσιος, Δρ. Τμήματος Μέσων Επικοινωνίας και Πολιτισμού της
Σχολής Διεθνών Σπουδών Επικοινωνίας και Πολιτισμού Παντείου Πανεπιστημίου
Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Η Συντακτική Επιτροπή δεν φέρει ευθύνη για το περιεχόμενο και τη γλωσσική μορφή των άρθρων που δημοσιεύονται. Η ευθύνη αυτή ανήκει αποκλειστικά στους συγγραφείς των άρθρων.

Περιεχόμενα

**Πολιτειακές διεργασίες και πορεία προς τον κοινοβουλευτισμό στην Ελλάδα
από το 1832 έως την καθιέρωση της αρχής της «Δεδηλωμένης» (1875)**

9

Αναστασάκη Μαρία

Αναστασάκη Μαρία

Πολιτειακές διεργασίες και πορεία προς τον κοινοβουλευτισμό στην Ελλάδα από το 1832 έως την καθιέρωση της αρχής της «Δεδηλωμένης» (1875)

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία, σκοπός είναι να παρουσιαστούν οι εσωτερικές πολιτικές συνθήκες της Ελλάδας από το 1832 έως το 1875 καθώς και ο τρόπος με τον οποίο επηρέασαν την εξέλιξη του πολιτεύματος και ειδικότερα του κοινοβουλευτισμού. Αρχικά παρουσιάζονται οι πολιτικές διεργασίες και η δυσλειτουργία του κοινοβουλευτισμού κατά την περίοδο 1832-1862, τότε που έγιναν προσπάθειες σύστασης σύγχρονου ελληνικού κράτους και ψηφίστηκε το Σύνταγμα του 1844, για το οποίο θα γίνει λόγος. Έπειτα, θα γίνει αναφορά στην περίοδο από την έξωση του Όθωνα (1862) έως το 1870, οπότε καταρτίζεται νέο Σύνταγμα το 1864, το οποίο άλλαξε το ελληνικό πολίτευμα. Θα γίνει επιπλέον αναφορά στην εσωτερική πολιτική κατάσταση από το 1870 έως το 1875, τότε που καθιερώνεται η αρχή της «Δεδηλωμένης» και τίθεται σε ισχύ το κοινοβουλευτικό σύστημα εγκαινιάζοντας μια νέα εποχή στη συνταγματική πορεία της χώρας.

Λέξεις-κλειδιά

Κοινοβουλευτισμός, Σύνταγμα, αρχή της «Δεδηλωμένης»

State processes and development of parliamentarism in Greece from 1832 to the establishment of the «Declared» confidence (1875)

The aim of this paper is to present the internal political conditions of Greece from 1832 to 1875 as well as the way in which they affected the evolution of the state and in particular parliamentarism. Initially, the political processes and the dysfunction of parliamentarism during the period 1832-1862 are presented, when attempts were made to establish a modern Greek state and the Constitution of 1844 was adopted. Then, reference will be made to the period from the eviction of Otto (1862) to 1870, when a new Constitution was drawn up in 1864, which changed the Greek regime. An additional reference will be made to the internal political situation from 1870 to 1875, when the principle of declaratory rule is established and the parliamentary system comes into force, ushering in a new era in the constitutional course of the country.

Keywords

Parliamentarism, Constitution, «Declared» confidence

1. Εισαγωγή

Το άρθρο αυτό θα παρουσιάσει τις πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Ελλάδα από το 1828 έως το 1875, οι οποίες ήταν καθοριστικές για την εξέλιξη του κοινοβουλευτισμού και της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας. Επίσης, θα εστιάσει στο έτος 1875, τότε που καθιερώθηκε η αρχή της «Δεδηλωμένης» με την εκφώνηση του «Λόγου του Θρόνου», κατά την έναρξη των εργασιών της Βουλής (11 Αυγούστου 1875), όταν ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ αυτοδεσμεύτηκε ότι θα διορίζει κυβέρνηση πλέον μόνο εφόσον θα υπήρχε η «δεδηλωμένη» εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της Βουλής ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή κυριαρχούσαν οι βασιλικές αντικοινοβουλευτικές πρακτικές. Μετά από αυτή την αυτοδέσμευση του βασιλιά εδραιώθηκε ο κοινοβουλευτικός βίος της Ελλάδας και η διακυβέρνηση της χώρας άρχισε να γίνεται από το κόμμα που είχε τη δεδηλωμένη πλειοψηφία του λαού, όπως αυτή εκφραζόταν μέσω δημοκρατικών διαδικασιών. Η μεταστροφή αυτή του βασιλιά δεν ήταν δική του πρωτοβουλία, αλλά του Μεσολογγίτη πολιτικού Χαρίλαου Τρικούπη, ο οποίος είχε επισημάνει νωρίτερα στο καυστικό άρθρο του «Τις πταίει» ότι αιτία των πολιτικών δεινών της χώρας ήταν οι καταχρήσεις της βασιλικής αρμοδιότητας διορισμού κυβέρνησης. Η καθιέρωση της αρχής της «Δεδηλωμένης» ήταν αποφασιστικής σημασίας για το ελληνικό πολίτευμα, διότι, «αν και χαρακτηρίστηκε ως “συνθήκη του πολιτεύματος”, στερούμενη νομικής δεσμευτικότητας, συμβόλισε τη μετάβαση στη δημοκρατική αρχή και εξασφάλισε, τουλάχιστον για την εικοσαετία 1875–1895, την απρόσκοπτη λειτουργία της πολιτικής εναλλαγής στο πλαίσιο δικομματισμού, καθ’ όσον μάλιστα, ήδη από το 1875, είχαν αρχίσει ν’ αποκρυσταλλώνονται σταδιακά τα πρώτα κόμματα αρχών»¹.

Η δομή του άρθρου, η οποία θα δείξει ποιες ήταν οι εξελίξεις στην ελληνική πολιτική σκηνή πριν την καθιέρωση της αρχής της «Δεδηλωμένης» και ποια ήταν η σπουδαιότητα της εν λόγω αρχής, είναι η εξής: Το πρώτο κεφάλαιο, στο οποίο εξετάζονται οι εσωτερικές πολιτικές διεργασίες και η δυσλειτουργία του κοινοβουλευτισμού κατά την περίοδο 1828-1862. Την περίοδο δηλαδή όπου έγιναν έντονες προσπάθειες σύστασης σύγχρονου ελληνικού κράτους από τον Καποδίστρια, υπήρχαν εσωτερικές διχόνοιες των διαφόρων φατριών που πρωταγωνιστούσαν στην πολιτική ζωή της χώρας και, παράλληλα, οι πρακτικές του στέμματος αποτελούσαν τροχοπέδη στην ομαλή λειτουργία του νέου πολιτεύματος. Στη διάρκεια της εν λόγω περιόδου καταρτίστηκε και ψηφίστηκε το Σύνταγμα του 1844, για τα κυριότερα σημεία του οποίου θα γίνει λόγος, όπως και γιατί αποτέλεσε ένα «σύνταγμα-συνάλλαγμα».

Το δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας αναφέρεται στην περίοδο από την έξωση του Όθωνα από την Ελλάδα το 1862 έως το 1870. Την εν λόγω περίοδο, εκλέγεται νέος βασιλιάς της χώρας ο Γεώργιος ο Α΄. Επιπλέον, ψηφίζεται νέο Σύνταγμα το 1864, το οποίο άλλαζε το ελληνικό πολίτευμα και αποτελούσε έργο συντακτικής Συνέλευσης και όχι του βασιλιά.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στην εσωτερική πολιτική κατάσταση από το 1870 έως το 1875, τότε που καθιερώνεται η αρχή της «Δεδηλωμένης». Το 1875, με τη διακήρυξη αυτής της αρχής χάρη στον Χαρίλαο Τρικούπη που μόλις είχε εμφανιστεί στην ελληνική πολιτική σκηνή, εισήχθη επίσημα το κοινοβουλευτικό σύστημα, το οποίο αναδείκνυε την πολιτική ευθύνη της κυβέρνησης απέναντι στη Βουλή.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τον τρόπο και τη σημασία της αποδοχής της αρχής της «Δεδηλωμένης», αλλά και τους λόγους της άμβλυνσής της.

¹ Τσαπόγας Μ., (2004α), «Η Συνταγματική Μοναρχία: Περιεχόμενο και εφαρμογή του Συντάγματος του 1844». Στο: 30 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975. Τα Ελληνικά Συντάγματα από το Ρήγα έως σήμερα, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, σ. 55.

Τέλος, επιχειρείται και μια σύντομη αποτίμηση της προσφοράς του σημαντικότερου πολιτικού της τελευταίας τριακονταετίας του 19^{ου} αιώνα, του Χαρίλαου Τρικούπη, ο οποίος κατέβαλλε κάθε δυνατή προσπάθεια, μεταξύ άλλων, να εδραιώσει τον κοινοβουλευτισμό.

1.1 Σκοπός της εργασίας

Στην παρούσα εργασία, σκοπός είναι να εξεταστούν οι εσωτερικές πολιτικές συνθήκες της Ελλάδας από το 1828 έως το 1875, τότε που καθιερώθηκε στην Ελλάδα η αρχή της «Δεδηλωμένης» χάρη στη συμβολή του Τρικούπη. Θα μελετηθεί το πώς οι εσωτερικές συνθήκες επηρέασαν την εξέλιξη του πολιτεύματος και ειδικότερα του κοινοβουλευτισμού και τι ρόλο διαδραμάτισε ο Τρικούπης στην συνταγματική εξέλιξη της χώρας και στην καθιέρωση του κοινοβουλευτισμού.

Κρίνεται απαραίτητη η ιστορική αναδρομή και η αναφορά στην εξέλιξη των θεσμών με σκοπό να αναδειχθεί η αξία της καθιέρωσης της αρχής της «Δεδηλωμένης», όταν στη χώρα οι παραβιάσεις του συντάγματος αποτελούσαν καθημερινή πρακτική τόσο του στέμματος όσο και των πολιτικών πρωταγωνιστών.

2. Εσωτερικές πολιτικές συνθήκες και δυσλειτουργία του κοινοβουλευτισμού κατά την περίοδο 1832-1862

Η προσπάθεια εγκαθίδρυσης σύγχρονου αστικού κράτους με ενιαία εξουσία είχε ξεκινήσει ήδη από τον Καποδίστρια, αλλά βρήκε αντίσταση από τα κοινωνικά στρώματα που αποτελούσαν την παραδοσιακή κοινωνική δομή της Ελλάδας, δηλαδή τους Προύχοντες και τους Στρατιωτικούς, (τις παραδοσιακές κοινωνικές μερίδες της άρχουσας τάξης), τους Φαναριώτες -στους οποίους περιλαμβάνονται και διανοούμενοι Έλληνες της Δύσης- και τους πλούσιους ομογενείς επήλυδες, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στη χώρα μετά το τέλος του Αγώνα και ασχολούνταν κυρίως με εμποροοικονομικές δραστηριότητες. Όπως υποστηρίζεται από μελετητή της περιόδου: «Όλοι ανεξαιρέτως επεδίωκαν την ένταξή τους στον κρατικό μηχανισμό, είτε σε πολιτικές είτε σε διοικητικές, είτε τέλος σε στρατιωτικές θέσεις»².

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια (1831), οι εσωτερικές διχόνοιες των διαφόρων φατριών βύθισαν τη χώρα στην αναρχία και οι Μεγάλες Δυνάμεις, προκειμένου να αποτρέψουν τη δημιουργία χαοτικής κατάστασης στην περιοχή της νοτιοανατολικής Μεσογείου όπου η καθεμία είχε τα συμφέροντά της, εγγυήθηκαν για ένα «μοναρχικόν ανεξάρτητον» κράτος³ με τη Σύμβαση του Μαΐου 1832. Επέλεξαν τον Όθωνα της Βαυαρίας για βασιλιά της Ελλάδας, ο οποίος κυβέρνησε ως απόλυτος μονάρχης προσπαθώντας να περιορίσει την επιρροή των κομμάτων με την περιθωριοποίησή τους και την ταυτόχρονη ενίσχυση ενός από αυτά κατά διαστήματα. Όμως αυτές οι πρακτικές του βασιλιά και η «επιμονή του στο σύστημα προσωπικών βασιλικών κυβερνήσεων οδήγησε στην έξαρση της αντιπολίτευσης»⁴ και σε έντονες αντιδράσεις που εκφράστηκαν αρχικά μέσω εξεγέρσεων τοπικού χαρακτήρα. Δημιουργήθηκε πολιτική κινητοποίηση με πρωτεργάτες τους αρχηγούς των κομμάτων Μαυροκορδάτο και Λόντο (αγγλικό κόμμα), Κωλέττη (γαλλικό κόμμα) και Μεταξά (ρωσικό κόμμα), αλλά και στρατιωτικούς οι οποίοι ζητούσαν παραχώρηση συντάγματος.

Το 1842, κι ενώ η οικονομική κατάσταση της χώρας επιδειωνόταν, εμφανίστηκαν τα σημάδια μιας καθολικής δυσαρέσκειας κατά της μοναρχίας με κοινό αίτημα των κομμάτων το συνταγματικό πολίτευμα, το οποίο έβλεπαν ως εγγύηση για την Ορθοδοξία και τα δικαιώματα των πολιτών.⁵

² Παπαγεωργίου, Στ., (1988), Το ελληνικό κράτος (1821-1909), Οδηγός αρχαικών πηγών της νεοελληνικής Ιστορίας, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση, σ. 119.

³ Clogg, R., (1993), ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, Από την παρακμή και πτώση του Βυζαντίου μέχρι τη μεταπολίτευση του 1974, Αθήνα: Καρδαμίτσα, σ. 106.

⁴ Παπαγεωργίου, Στ., (1988), Το ελληνικό κράτος (1821-1909), Οδηγός αρχαικών πηγών της νεοελληνικής Ιστορίας, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση, σ.σ. 138-139.

⁵ Βερέμης Θ., (2004) «Απόλυτη μοναρχία (1832-1844)». Στο: 30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975. Τα ελληνικά συντάγματα από το Ρήγα έως σήμερα, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, σ.σ. 47-54.

Εκτός από τα παραπάνω, η οικονομική και κοινωνική κρίση που επικρατούσε στην Ελλάδα, η αναγκαστική μείωση των κρατικών δαπανών, ο οικονομικός έλεγχος που επιβλήθηκε στη χώρα λόγω του ότι αδυνατούσε να αποπληρώσει τα χρέη της, η έντονη ανάπτυξη του φαινομένου της ληστείας και άλλα, προκάλεσαν εξέγερση την 3η Σεπτεμβρίου 1843 με την απαίτηση παραχώρησης συντάγματος, το οποίο και ψηφίστηκε τελικά το 1844 από την Εθνοσυνέλευση που συγκλήθηκε μετά το κίνημα του 1843⁶.

Με το εν λόγω Σύνταγμα, το οποίο αποτελούσε ένα «σύνταγμα-συνάλλαγμα» που δέσμευε βασιλιά και λαό⁷, καθιερώθηκε για πρώτη φορά στη χώρα το πολίτευμα της συνταγματικής μοναρχίας. Ο Όθωνας όμως, εφόσον είχε υποχρεωθεί να παραχωρήσει σύνταγμα, θέλησε να εκμεταλλευτεί το γεγονός με σκοπό να προωθήσει τα συμφέροντά του μέσω του Κωλέττη, ο οποίος δεν δίσταζε να χρησιμοποιήσει και ωμή βία όπου έκρινε απαραίτητο, αποδεικνύοντας ότι η Βουλή δεν είναι τροχοπέδη στην άσκηση των βασιλικών προνομίων.

Όπως αναφέρει και ο Αλιβιζάτος για το σύνταγμα του 1844: «όσο και αν πολιτικά ο μονάρχης δεν παραχώρησε το νέο σύνταγμα αυτοβούλως [...], το Σύνταγμα του 1844 δεν ήταν έργο κυρίαρχης Συνέλευσης, αλλά έργο του βασιλιά, με τον οποίο η Εθνοσυνέλευση του 1843 απλώς συνέπραξε». Εφόσον λοιπόν ο μονάρχης δέχτηκε να αυτοπεριοριστεί με μοναδικό σκοπό τη διατήρηση του θρόνου του, για το λόγο αυτό το εν λόγω σύνταγμα αποτελεί ένα συμβόλαιο ή συνάλλαγμα ανάμεσα στο βασιλιά και το έθνος⁸.

Στο Σύνταγμα του 1844, τη νομοθετική εξουσία ασκούσαν ο βασιλιάς (άμεσα με νομοθετική πρωτοβουλία και έμμεσα, διορίζοντας τα ισόβια μέλη της Γερουσίας και διαλύοντας τη Βουλή), η Γερουσία και η Βουλή, η οποία εκλεγόταν από το λαό για τρία χρόνια. Την εκτελεστική εξουσία ασκούσε ο βασιλιάς μέσω των υπουργών του και η δικαστική εξουσία πήγαζε από το βασιλιά και ενεργείτο μέσω των δικαστών που ο ίδιος διόριζε.

Το Σύνταγμα του 1844 διέπεται από τη λεγόμενη «μοναρχική αρχή»: ο βασιλιάς αναγνωρίζεται ως φορέας και πηγή της κυριαρχίας και υπέρ αυτού συντρέχει το «τεκμήριο αρμοδιότητας», καθόσον ο μονάρχης δεν είναι «απλώς ο αρχηγός του κράτους, αλλά το ανώτατο και κυρίαρχο όργανό του». Οι υπερεξουσίες του «ιερού» και «απαρτισταίου» βασιλιά, διατηρούνταν επομένως νοθεύοντας τη δημοκρατικότητα του πολιτεύματος. Περαιτέρω, το σύνταγμα ήταν «απόλυτα αυστηρό» καθόσον δεν προβλεπόταν δυνατότητα αναθεώρησής⁹.

Η εφαρμογή του εν λόγω Συντάγματος υπήρξε αρκετά προβληματική αφού ο Όθωνας δεν μπορούσε να συμμορφωθεί ούτε προς το γράμμα ούτε προς το πνεύμα του. Το παράδοξο είναι ότι είχε αυξηθεί η δημοτικότητα του για δύο κυρίως λόγους: πρώτον, επειδή υποστήριζε τους υπόδουλους Έλληνες (Θεσσαλίας, Ηπείρου και Μακεδονίας) ενθαρρύνοντάς τους να ξεγερθούν και, με αυτόν τον τρόπο, εμφανιζόταν ως ένθερμος υποστηρικτής της Μεγάλης Ιδέας που είχε διατυπωθεί από τον Κωλέττη το 1847. Δεύτερον, επειδή συμφωνούσε με τις αντιτουρκικές θέσεις της Ρωσίας κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου, ο οποίος ξέσπασε το 1854 ανάμεσα στη Ρωσία και την Τουρκία.

Η ελληνική πολιτική πραγματικότητα επηρεάστηκε βαθύτατα από τις διεθνείς εξελίξεις που προκάλεσε ο Κριμαϊκός Πόλεμος, ο οποίος πήρε τη μορφή αντάρτικου στις τουρκοκρατούμενες περιοχές. Ο πόλεμος αυτός καθιστούσε εμφανή τον κίνδυνο και για ένα ελληνοτουρκικό πόλεμο, ο οποίος τελικά αποφεύχθηκε μετά από παρέμβαση του Ναπολέοντα Γ΄ το 1854, οπότε και διακόπηκαν οι διπλωματικές σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας ενώ παράλληλα πραγματοποιήθηκε απόβαση αγγλογαλλικών δυνάμεων στο λιμάνι του Πειραιά, με σκοπό την εξασφάλιση της ουδετερότητας της Ελλάδας στον ρωσοτουρκικό πόλεμο. Οι εν λόγω δυνάμεις παρέμειναν στην Ελλάδα επεμβαίνοντας διαρκώς στα ελληνικά πράγματα με την αλλαγή υπουργών και το διορισμό κυβερνήσεων, γεγονός που προκάλεσε μια σειρά ταπεινώσεων για τη χώρα,

⁶Clogg, R., (1993), ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, Από την παρακμή και πτώση του Βυζαντίου μέχρι τη μεταπολίτευση του 1974, Αθήνα: Καρδαμίτσα, 114-115.

⁷ Τσαπόγας Μ., (2004α), «Η Συνταγματική Μοναρχία: Περιεχόμενο και εφαρμογή του Συντάγματος του 1844». Στο: 30 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975. Τα Ελληνικά Συντάγματα από το Ρήγα έως σήμερα, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, σ. 55.

⁸Αλιβιζάτος, Ν., (2012), ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΟΥ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 1800-2010, Αθήνα: Πόλις, σ. 89.

⁹ Αλιβιζάτος, Ν., (2012), ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΟΥ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 1800-2010, Αθήνα: Πόλις, σ. 90.

λόγω της σύμπλευσής της με τη Ρωσία (η επιρροή αυτής της τελευταίας αυξήθηκε σημαντικά μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο).

Η Ελλάδα πάντως είχε εκφράσει την αμέριστη συμπαράστασή της στη Ρωσία -χωρίς καν αυτή η τελευταία να της το ζητήσει- μόνο και μόνο επειδή η Ρωσία «είχε αντιταχθεί στην αμφισβήτηση των δικαιωμάτων της ελληνορθόδοξης εκκλησίας στην Ιερουσαλήμ από τον Ναπολέοντα Γ΄ προς όφελος των καθολικών»¹⁰, προκαλώντας έτσι την ένοπλη σύγκρουση με την Τουρκία, η οποία έληξε με την ήττα της Ρωσίας.

Οι συνέπειες των διεθνών εξελίξεων στο εσωτερικό της χώρας ήταν εμφανείς και στην ελληνική κοινή γνώμη, η οποία έχασε πλήρως την εμπιστοσύνη της στις Μεγάλες Δυνάμεις, με αποτέλεσμα τα τρία κόμματα -Αγγλικό, Γαλλικό και Ρωσικό- να σταματήσουν να υπάρχουν.

Επιπροσθέτως, οι κυβερνήσεις από το 1857 έως το 1861 υπήρξαν αποτέλεσμα «νοθείας, βίας και παλατιανής αυθαιρεσίας» με κυρίαρχο στοιχείο την «εμμόνη του Όθωνα να παρεμβαίνει με αντισυνταγματικό τρόπο στην πολιτική»¹¹. Όπως υποστηρίζει και ο Clogg, ο Όθωνας, αν και αγαπούσε τη θετή του πατρίδα, «αποδείχτηκε ανίκανος να δημιουργήσει τις βάσεις μιας σταθερής διακυβέρνησης», κάτι όμως που δεν προκαλεί έκπληξη αφού οι αξίες και η ιστορική πείρα της ελληνικής κοινωνίας ήταν ξένες προς μια τέτοια μορφή διακυβέρνηση¹².

Οι εκλογές που έγιναν το 1859 με το συνηθισμένο τρόπο που γίνονταν έως τότε, δηλαδή με παραβάσεις και καλπονοθείες, όξυναν τα πνεύματα αυξάνοντας τις επικρίσεις και τις διαμαρτυρίες ενός αντιδυναστικού ρεύματος που είχε ωριμάσει πολιτικά και είχε συνειδητοποιήσει την απόσταση ανάμεσα στη συνταγματική θεωρία και στη διακυβέρνηση του Όθωνα. Από εκείνη τη χρονιά και ως το 1862, οπότε και πραγματοποιήθηκαν διώξεις διανοουμένων, η δυσάρεσκια και η ένταση γενικεύτηκαν και ένα αρκετά ετερογενές ρεύμα πολιτικών και στρατιωτικών στοιχείων απαιτούσαν την απομάκρυνση του Όθωνα από την Ελλάδα¹³. Η έξωση πραγματοποιήθηκε τελικά μετά από εξέγερση του λαού και της φρουράς Αθηνών, χωρίς ο Όθωνας να προβάλλει αντίσταση.

3. Το Σύνταγμα του 1864 και ο «κοινοβουλευτικός δυϊσμός»

Μετά την έξωση του Όθωνα (1862), η κατάσταση στην Ελλάδα ήταν έκρυθμη και ρευστή. Είχαν εναλλαχθεί στην εξουσία πέντε κυβερνήσεις εξαρτώμενες από την ψήφο της Εθνοσυνέλευσης και είχαν διαμορφωθεί δύο μεγάλες παρατάξεις στα πρότυπα των γαλλικών επαναστατικών Συνελεύσεων (οι οποίες με τη σειρά τους είχαν μιμηθεί τους Αθηναίους του βου αιώνα π.Χ.), οι Ορεινοί και οι Πεδινοί.

Το Νοέμβριο του 1862 έγινε το πρώτο δημοψήφισμα της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας για την εκλογή βασιλιά και ενώ εκλέχθηκε πανηγυρικά ο πρίγκιπας Αλφρέδος, τελικά ματατώθηκε η απόφαση μετά από πιέσεις της Ρωσίας και της Γαλλίας απέναντι στην Αγγλία, «επικαλούμενες ρήτρα του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου του 1830, η οποία απαγόρευε την ανάρρηση στον ελληνικό θρόνο μέλους “των οικογενειών των βασιλευουσών” στις τρεις προστάτιδες δυνάμεις»¹⁴.

Στις 17 Οκτωβρίου 1863 έφτασε στον Πειραιά ο 18χρονος Δανός πρίγκιπας Γουλιέλμος-Γεώργιος Γλύξμπουργκ αφού είχε αναγορευτεί ως βασιλιάς της Ελλάδας από τις Μεγάλες Δυνάμεις και είχε προταθεί κυρίως από τον Βρετανό πρωθυπουργό Πάλμερσον. Η πρόταση αυτή ήταν σημαντική για την Ελλάδα, διότι ο «νέος βασιλιάς Γεώργιος ο Α΄, ήταν επιλογή των Βρετανών και ο θρόνος πήγε πακέτο με την εκχώρηση των Ιονίων νήσων από τους Βρετανούς στην Ελλάδα»¹⁵.

Είχε ήδη συγκληθεί Εθνοσυνέλευση για την κατάρτιση και ψήφιση Συντάγματος (μετά από άγονες προσπάθειες που είχαν ξεκινήσει ήδη από το 1862) με την άφιξη του νέου βασιλιά. Έτσι, το 1864,

¹⁰ Τσακαλογιάννης Π, (2008), ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ, ΑΠΟ ΤΗ ΒΑΣΤΙΑΛΗ ΣΤΟΝ 21^ο ΑΙΩΝΑ, Α΄ τόμος, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, σ. 239.

¹¹ Παπαγεωργίου, Στ, (1988), Το ελληνικό κράτος (1821-1909), Οδηγός αρχειακών πηγών της νεοελληνικής Ιστορίας, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση, σ. 152.

¹² Clogg, R., (1993), ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, Από την παρακμή και πτώση του Βυζαντίου μέχρι τη μεταπολίτευση του 1974, Αθήνα: Καρδαμίτσα, σ. 125.

¹³ Αλιβιζάτος, Ν., (2012), ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΟΥ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 1800-2010, Αθήνα: Πόλις, σ. 100.

¹⁴ Αλιβιζάτος, Ν., (2012), ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΟΥ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 1800-2010, Αθήνα: Πόλις, σ. 111.

¹⁵ Τσακαλογιάννης Π, (2008), ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ, ΑΠΟ ΤΗ ΒΑΣΤΙΑΛΗ ΣΤΟΝ 21^ο ΑΙΩΝΑ, Α΄ τόμος, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, σ. 242.

ψηφίστηκε ένα από τα δημοκρατικότερα στη διατύπωσή του συντάγματα της Ευρώπης, το οποίο συντάχθηκε από τον καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου Ν.Ι. Σαρίπολο που ήταν μέλος της επιτροπής και εισηγητής του σχεδίου, με επιρροές από το βελγικό Σύνταγμα του 1831 όπως και από το Σύνταγμα της Δανίας του 1849¹⁶.

Συν τοις άλλοις, «το Σύνταγμα του 1864 υπήρξε το μακροβιότερο στην ελληνική συνταγματική ιστορία, αν ληφθεί υπ' όψιν, ότι με τις αναθεωρήσεις του και τα δημοκρατικά ή αυταρχικά διαλείμματα ίσχυσε μέχρι τον Ιούνιο του 1975»¹⁷.

Με το εν λόγω Σύνταγμα θεσπίστηκε και η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας και ως εκ τούτου, ο λαός, του οποίου τα δικαιώματα και οι ελευθερίες ενισχύονταν, αναγνωριζόταν ως κύριος παράγοντας του πολιτεύματος και με αυτόν τον τρόπο θεμελιωνόταν η δημοκρατική αρχή. Ο βασιλιάς οριζόταν ανώτατος άρχοντας της πολιτείας, ήταν αρμόδιος να νομοθετεί μαζί με τη Βουλή και να ασκεί την εκτελεστική εξουσία μέσω των υπουργών που θα διορίζε. Επιπροσθέτως, η δικαστική λειτουργία ορίστηκε ως ανεξάρτητη χωρίς να πηγάζει από το βασιλιά, αλλά από ισόβιους δικαστές διορισμένους από αυτόν τον τελευταίο.

Με όλα τα παραπάνω θεσπιζόταν, αντί του πολιτεύματος της συνταγματικής μοναρχίας του Συντάγματος του 1844, το πολίτευμα της βασιλευόμενης δημοκρατίας, «πρωτότυπου όρου ο οποίος δεν μνημονεύεται ρητά στο σύνταγμα αλλά διαπλάσθηκε από την επιστήμη προκειμένου να τονίσει ότι βαρύνουσα σημασία έχει πλέον η λαϊκή κυριαρχία και όχι η ύπαρξη κληρονομικού ανωτάτου άρχοντα»¹⁸.

Επομένως, το Σύνταγμα του 1864 δεν ήταν ούτε «παραχωρημένον» ούτε «σύνταγμα-συνάλλαγμα» κι επιπλέον, στις νέες διατάξεις του «περιλήφθηκαν η αρχή της διακρίσεως των λειτουργιών, η κληρονομική διαδοχή του ανωτάτου άρχοντα και το αντιπροσωπευτικό σύστημα»¹⁹.

Εντούτοις, οι παρεμβάσεις στην πολιτική ζωή θα συνεχίζονταν εκ μέρους του βασιλιά καθόσον επικράτησαν οι συντηρητικές τάσεις της Εθνοσυνέλευσης και «έτσι δεν επιτεύχθηκε λύση στο θεμελιώδες ζήτημα της εισαγωγής του κοινοβουλευτικού συστήματος»²⁰. Ο βασιλιάς εξακολούθησε να έχει αυξημένες αρμοδιότητες όπως την κήρυξη πολέμου και τη σύναψη ειρήνης, την αρχηγία των ενόπλων δυνάμεων, τη διάλυση της Βουλής, χωρίς όμως να μπορεί να μετέχει στην προβλεπόμενη διαδικασία αναθεώρησης. Επιπλέον, δεν είχε την υποχρέωση να ζητά ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή.

Για όλα τα παραπάνω, όπως αναφέρει ο Μαυριάς, «ο κοινοβουλευτισμός υπό το Σύνταγμα του 1864 λειτούργησε, αρχικά, κατά τρόπο που η θεωρία αποκαλεί “κοινοβουλευτικό δυϊσμό”, ο οποίος όμως δεν διέθετε θεσμικό έρεισμα αλλά οφειλόταν στην ανάμειξη του βασιλιά στα πολιτικά πράγματα με τον διορισμό και την παύση κυβερνήσεων χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η βούληση της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας»²¹.

Άλλα κεντρικά σημεία του Συντάγματος του 1864 ήταν η κατάργηση της Γερουσίας ως αντιδημοκρατικού και αριστοκρατικού θεσμού, το δικαίωμα άμεσης, μυστικής και καθολικής ψήφου στους άνδρες από 21 ετών και άνω που είχαν κάποια περιουσία ή εξασκούσαν κάποιο επάγγελμα, η κατοχύρωση της ισότητας και των ατομικών δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα του «συνέρχεσθαι ησύχως και αόπλως», του συνεταιρίζεσθαι, η ελευθερία της έκφρασης χωρίς όμως προσβολή της χριστιανικής θρησκείας ή του προσώπου του βασιλιά. Το Σύνταγμα προνοούσε και για την παραμελημένη από την εποχή του

¹⁶ Μοσχονάς, Ν., (1977), «Το Σύνταγμα του 1864». Στο: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ, ΝΕΩΤΕΡΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΑΠΟ 1833 ΩΣ 1881, τ.ΙΓ, Αθήνα: ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ Α.Ε., σ. 238.

¹⁷ Τσαπόγας, Μ., (2004β), «Το Σύνταγμα του 1864 και η εφαρμογή του μέχρι το 1909». Στο 30 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975. Τα Ελληνικά Συντάγματα από το Ρήγα έως σήμερα, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, σ. 68.

¹⁸ Τσαπόγας, Μ., (2004β), «Το Σύνταγμα του 1864 και η εφαρμογή του μέχρι το 1909». Στο 30 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975. Τα Ελληνικά Συντάγματα από το Ρήγα έως σήμερα, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, σ.68.

¹⁹ Μοσχονάς, Ν., (1977), «Το Σύνταγμα του 1864». Στο: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ, ΝΕΩΤΕΡΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΑΠΟ 1833 ΩΣ 1881, τ.ΙΓ, Αθήνα: ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ Α.Ε., σ. 239.

²⁰ Χρυσόγονος, Κ., (2003), Συνταγματικό Δίκαιο, Αθήνα-Θεσ/νίκη: Σάκκουλας, σ. 79.

²¹ Μαυριάς, Κ., (2005), ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας, σ. 355.

Καποδίστρια τοπική αυτοδιοίκηση²², ίσχυσε σχεδόν 50 χρόνια «περισσότερο δηλαδή από κάθε άλλο ελληνικό σύνταγμα» και αφιερώθηκε στον πατριωτισμό των Ελλήνων²³.

4. Η πολιτική κατάσταση από το 1870 έως την καθιέρωση της αρχής της «Δεδηλωμένης» (1875)

Όπως επισημαίνει ο Clogg, «η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας είχε σταθερά διαφυλαχθεί στο νέο Σύνταγμα, αλλά η πολιτική των πρώτων ετών της βασιλείας του Γεωργίου πολύ λίγο διέφερε από εκείνες των προκατόχων του»²⁴.

Αμέσως μετά την ψήφιση του Συντάγματος, φάνηκαν αντιπαραθέσεις μεταξύ των κομμάτων, οι οποίες επρόκειτο να οξυνθούν τα επόμενα χρόνια σχετικά με διάφορους τομείς της πολιτικής (εξωτερική πολιτική, κοινωνική και οικονομική πολιτική), αλλά και σχετικά με «την ερμηνεία του συντάγματος για τη σχέση μεταξύ στέμματος, κυβέρνησης και κοινοβουλίου»²⁵.

Στην πολιτική σκηνή κυριαρχούσαν οι εξής: ο Κουμουνδούρος, του οποίου το κόμμα ήταν πιστό στις παραδόσεις των Ορεινών και τασσόταν υπέρ του εκσυγχρονισμού της χώρας και της επέκτασης του χερσαίου δικτύου μεταφορών και συγκοινωνιών· ο Βούλγαρης, το κόμμα του οποίου προερχόταν από το κόμμα των Πεδινών ακολουθώντας μια συντηρητική, καιροσκοπική και επικίνδυνη πολιτική· ο Δεληγεώργης, του οποίου οι οπαδοί τάσσονταν υπέρ του φιλελευθερισμού και ενός περιορισμένου σε αρμοδιότητες κράτους, αλλά και της αποκέντρωσης της διοίκησης και, τέλος, το κόμμα του Ζαΐμη που είχε πρόθεση να στηρίξει όποια κυβέρνηση ήθελε ο βασιλιάς²⁶.

Μολαταύτα, οι αντιπαραθέσεις των κομμάτων δημιούργησαν ένα νέο απλοποιημένο σύστημα μετά από «οκτώ χρόνια δραματικών συγκρούσεων για συνταγματικά ζητήματα μέχρι να επιβληθεί το κοινοβουλευτικό σύστημα ενάντια στο βασιλιά, αλλά και στα κόμματα του Δεληγεώργη και του Βούλγαρη». Το αποτέλεσμα ήταν να οδηγηθούν τα κόμματα του Βούλγαρη και του Δεληγεώργη στην εξαφάνιση²⁷.

Το κοινοβουλευτικό σύστημα στηριζόταν πλέον στη θεμελιώδη συναίνεση του Κόμματος του Κουμουνδούρου και του νέου, Πέμπτου Κόμματος, του οποίου ηγετική φυσιογνωμία ήταν ο ριζοσπαστικός πολιτικός από το Μεσολόγγι, Χαρίλαος Τρικούπης. Όλα τα στελέχη του Πέμπτου Κόμματος τα ένωνε η θέση τους υπέρ του κοινοβουλευτικού συστήματος και τάσσονταν υπέρ του σχηματισμού κυβέρνησης από την πλειοψηφία μιας Βουλής προερχόμενης από εκλογές αδιάβλητες και εκλεγμένους αντιπροσώπους του λαού και όχι του βασιλιά. Ειδικότερα, ο Τρικούπης ήταν αντίθετος με την πολιτική κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα, τη «διαστροφή του συντάγματος» και την «εικονικότητα της Βουλής», αφού όπως υποστήριζε, η χώρα κυβερνιόταν ως απόλυτη μοναρχία²⁸.

Ήδη από το 1870 αρκετοί πολιτικοί, όπως ο Δεληγεώργης και ο Κουμουνδούρος, είχαν εκφράσει τον προβληματισμό τους για τον διορισμό κυβερνήσεων μειοψηφίας, οι οποίες δε διαρκούσαν πολύ και συχνά ήταν προϊόν νοθευμένων εκλογών και αλλοιωμένων αποτελεσμάτων. Από το 1870 έως το 1875 υπήρξαν εννέα κυβερνήσεις στις οποίες οι υπάλληλοι του δημοσίου κινδύνευαν να απολυθούν λόγω της αντικατάστασής τους από τους ψηφοφόρους της νέας κυβέρνησης, οι οποίοι κυνηγούσαν τα αξιώματα και μια θέση στο δημόσιο ως αντάλλαγμα για την ψήφο που έδιναν στα κυβερνητικά μέλη. Οι βουλευτές ήταν αναγκασμένοι να κάνουν εκδουλεύσεις στους ψηφοφόρους τους, να γίνονται κουμπάροι και νονοί των

²² Woodhouse, C.M., (2008), Η ιστορία ενός λαού, οι Έλληνες από το 324 έως σήμερα, Αθήνα: ΤΟΥΡΙΚΗ, σ. 216.

²³ Μοσχονάς, Ν., (1977), «Το Σύνταγμα του 1864». Στο: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ, ΝΕΩΤΕΡΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΑΠΟ 1833 ΩΣ 1881, τ.ΙΓ, Αθήνα: ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ Α.Ε., σ. 239.

²⁴ Clogg, R., (1993), ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, Από την παρακμή και πτώση του Βυζαντίου μέχρι τη μεταπολίτευση του 1974, Αθήνα: Καρδαμίτσα, σ. 128.

²⁵ Hering, G., (2008), ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1821-1936, Αθήνα: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, σ. 447.

²⁶ Βλ. λεπτομερή ανάλυση για τα κυρίαρχα κόμματα της περιόδου στο Hering, G., (2008), ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1821-1936, Αθήνα: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, σ. σ. 435-464.

²⁷ Hering, G., (2008), ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1821-1936, Αθήνα: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, σ. 464.

²⁸ Hering, G., (2008), ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1821-1936, Αθήνα: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, σ. 464.

παιδιών τους, να είναι συνήγοροι τους χωρίς αμοιβή (αρκετοί βουλευτές ήταν δικηγόροι). Ο διορισμός στο δημόσιο απέκτησε μεγάλη σημασία (οι δημόσιοι υπάλληλοι δεν ήταν μόνιμοι) και η αυξημένη ζήτηση δημιούργησε και αυξημένη γραφειοκρατία δυσανάλογη προς τις πραγματικές ανάγκες.

Επιπροσθέτως, «ήταν ελάχιστα ανεπτυγμένη η έννοια της συλλογικής νομιμοφροσύνης ή εμπιστοσύνης προς το κράτος και τους θεσμούς του» και οι κρατικές θέσεις αποτελούσαν αντικείμενο διεκδίκησης από αντίπαλες φατρίες πολιτικών²⁹. Χρησιμοποιούνταν διάφορα μέσα εκφοβισμού των ψηφοφόρων (π.χ. ένοπλες δυνάμεις) και η ληστεία, η οποία είχε τεράστια αύξηση, χρησιμοποιήθηκε ως μέσο πίεσης σε τοπικό επίπεδο, λαμβάνοντας την προστασία του κέντρου ως αντάλλαγμα. Εντούτοις, η εμφάνιση του Τρικούπη, του «πρώτου καθαρά αστού πολιτικού ηγέτη της νεότερης ελληνικής ιστορίας»³⁰ και ενός οπαδού του κοινοβουλευτικού συστήματος³¹, επρόκειτο να αλλάξει σημαντικά το ελληνικό πολιτικό σύστημα την τελευταία τριακονταετία του 19^{ου} αιώνα.

Στις 29 Ιουνίου του 1874 δημοσίευσε ανώνυμα το περίφημο άρθρο του «Τις πταίει;» στην εφημερίδα «Καιροί». Στο εν λόγω άρθρο, ο Τρικούπης στηλίτευε την τακτική του βασιλιά, ο οποίος λειτουργούσε ως απόλυτος μονάρχης. Στο άρθρο αυτό επίσης, ο Μεσολογγίτης πολιτικός υποστήριζε ότι οι κυβερνήσεις που σχηματίστηκαν από το 1868 ήταν προσωπική επιλογή του βασιλιά, ο οποίος εκμεταλλευόταν την προνομία του να διορίζει και να παύει υπουργούς. Επιπροσθέτως, ανέφερε ότι ο βασιλιάς αρεσκόταν στο να διορίζει πρωθυπουργούς από κόμματα μειοψηφίας χωρίς να λαμβάνει υπόψη τα εκλογικά αποτελέσματα. Έγραφε χαρακτηριστικά ο Τρικούπης «Τις πταίει; Αφ' ότου κατά το 1868 εγκαθιδρύθη η αρχή των κυβερνήσεων της μειοψηφίας, παν νέον βήμα της εξουσίας μαρτυρεί περί του σκοπού, εις ον αύτη αποβλέπει». Οι περιορισμοί που έθετε το Σύνταγμα δεν είχαν ληφθεί υπόψη κι έτσι ο ελληνικός λαός βρισκόταν μπροστά στο δίλημμα της υποταγής στην αυθαιρεσία ή στην επανάσταση, όχι όμως στην επανάσταση πριν εξαντληθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα. Επίσης, για τους Βούλγαρη, Ζαΐμη και Δεληγεώργη έγραφε ότι «ουδείς αυτών εκλήθη εις την εξουσίαν καθ' υπόδειξιν των αντιπροσώπων του Έθνους, ουδείς αυτών εξεπροσώπευσεν εν τη αρχή τας ευχάς του Έθνους»³².

Κατά το 1875 συνέχισε να επικρατεί πολιτική ανωμαλία, αποκορύφωμα της οποίας υπήρξαν τα «Στηλιτικά» την άνοιξη του 1875, ένα κοινοβουλευτικό πραξικόπημα του Βούλγαρη προκειμένου να «περάσει» κρατικό προϋπολογισμό, να ψηφίσει νέους δασμολογικούς συντελεστές κ.ά. χωρίς την ύπαρξη απαρτίας βουλευτών στη Βουλή. Μετά τη γενική κατακραυγή κατά του Βούλγαρη και την αποκάλυψη σκανδάλων για δωροδοκία υπουργών προκειμένου να επιτρέψουν να χριστούν μητροπολίτες κληρικοί χωρίς προσόντα, ο Γεώργιος Α΄ έκανε πρόταση στον Κουντουριώτη -πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη- για να σχηματίσει κυβέρνηση. Εκείνος αρνήθηκε και πρότεινε αντί για αυτόν τον Χαρίλαο Τρικούπη, μια ριζοσπαστική λύση για το αδιέξοδο στο οποίο είχε περιέλθει η χώρα. Ο βασιλιάς έκανε τελικά πρόταση στον Τρικούπη για να του αναθέσει τη διακυβέρνηση της χώρας. Και αν αυτή η ανάθεση πρωθυπουργίας στον Τρικούπη ήταν «η στεγνή επίσημη διατύπωση», στην πραγματικότητα, «άλλαξε το σύστημα διακυβέρνησης»³³.

Εντούτοις, αυτή η πρόταση του βασιλιά, ήταν αντίθετη με την άποψη που είχε εκφραστεί στο άρθρο «Τις πταίει», επειδή ο Τρικούπης δεν ήταν ούτε καν βουλευτής. Για ποιον λόγο ακριβώς ο βασιλιάς ήθελε να αναθέσει τη διακυβέρνηση της χώρας στον Τρικούπη δεν είναι γνωστό. Μολαταύτα, ο Τρικούπης αποδέχτηκε με την προϋπόθεση να οδηγήσει τη χώρα σε ελεύθερες εκλογές, δράττοντας έτσι την ευκαιρία να επιβληθεί ως ηγετική φυσιογνωμία. Μάλιστα, σε εγκύκλιο που απεύθυνε σε νομάρχες και έπαρχους,

²⁹ Clogg, R., (1993), ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, Από την παρακμή και πτώση του Βυζαντίου μέχρι τη μεταπολίτευση του 1974, Αθήνα: Καρδαμίτσα, σ. 128.

³⁰ Παπαγεωργίου, Στ., (1988), Το ελληνικό κράτος (1821-1909), Οδηγός αρχειακών πηγών της νεοελληνικής Ιστορίας, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση, σ. 154.

³¹ Hering, G., (2008), ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1821-1936, Αθήνα: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, σ. 439.

³² <https://vouliwatch.gr/news/article/dimosieyetai-stin-efimerida-kairoi-arthro-toy-harilaoy-trikoupi-me-titlo-tis-ptaiiei> (προσπελάστηκε στις 10/02/2024)

³³ Hering, G., (2008), ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1821-1936, Αθήνα: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, σ. 526.

τόνιζε ότι «Οι Βουλευταί είναι οι εκλεκτοί των Επαρχιών, ουδόλως δε της κυβέρνησης...»³⁴, εφιστώντας την προσοχή για τη σημασία των ελεύθερων εκλογών σε κράτος δικαίου. Τέλος, στην εγκύκλιο αναφερόταν η αρχή του κοινοβουλευτικού συστήματος διακυβέρνησης και ιδιαίτερα σε μια κυβέρνηση που θα είχε προέλθει από το κοινοβούλιο και όχι από καλπονοθευτικούς χειρισμούς³⁵.

5. Η αυστηρή αρχή της «Δεδηλωμένης» ως αποκορύφωμα της εφαρμογής του κοινοβουλευτικού συστήματος διακυβέρνησης και οι λόγοι άμβλυνσής της

Τον Ιούλιο του 1875, οι εκλογές διενεργήθηκαν ελεύθερες και αδιάβλητες (με εξαίρεση κάποιες ανωμαλίες που προκλήθηκαν από τοπικούς παράγοντες...) αποκαθιστώντας έτσι την εμπιστοσύνη στους κοινοβουλευτικούς θεσμούς. Το κόμμα του Τρικούπη εξέλεξε 17 βουλευτές ενώ 80 βουλευτές εξέλεξε το κόμμα του Κουμουνδούρου, ο οποίος σχημάτισε ισχυρή κοινοβουλευτική ομάδα.

Στις 11 Αυγούστου 1875 ο Γεώργιος Α΄ εκφώνησε τον «Λόγο του Θρόνου» στην εναρκτήρια συνεδρίαση της νέας βουλής, ο οποίος είχε συνταχθεί από τον Τρικούπη σύμφωνα με τα βρετανικά πρότυπα. Μέσα από τον Λόγο αυτό, ο οποίος αποτέλεσε ορόσημο στην ελληνική ιστορία του συστήματος διακυβέρνησης, μεταξύ άλλων, ο βασιλιάς τόνισε ότι επρόκειτο να αναγνωρίσει ενδελεχώς τα προνόμια των εκλεκτών του λαού, σύμφωνα με το πνεύμα και του γράμμα του Συντάγματος.

Μεταξύ άλλων, ο βασιλιάς ανέφερε ότι: «Απαιτών ως απαραίτητον προσόν των καλουμένων παρ' εμού εις την κυβέρνησιν του τόπου την δεδηλωμένην προς αυτούς εμπιστοσύνην της πλειοψηφίας των αντιπροσώπων του Έθνους, απεκδέχομαι ίνα η Βουλή καθιστά εφικτήν την ύπαρξιν του προσόντος τούτου, ού άνευ αποβαίνει αδύνατος η εναρμόνιος λειτουργία του πολιτεύματος»³⁶.

Μέσα από τον «Λόγο του Θρόνου», ο συντάκτης του ο Χαρίλαος Τρικούπης, τονίζοντας το γεγονός ότι έπρεπε να γίνεται ουσιαστική άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας από την πλειοψηφία της βουλής χρησιμοποιώντας την κυβέρνηση ως επιτροπή της, θέλησε να εγκαθιδρύσει στην Ελλάδα το κοινοβουλευτικό σύστημα στην πιο εξελιγμένη μορφή του. Καθιερώθηκε, με αυτόν τον τρόπο, η αρχή της «Δεδηλωμένης», μην αφήνοντας πλέον στο βασιλιά –θεωρητικά– καμιά πρωτοβουλία για επιλογή πρωθυπουργού, αλλά ως μόνη επιλογή την τήρηση της αρχής της «Δεδηλωμένης». Εξάλλου, «η μετοχή παρακειμένου “δεδηλωμένη” σήμαινε ότι η πλειοψηφία του σώματος έπρεπε να έχει δηλώσει την εμπιστοσύνη της, προτού ο βασιλιάς δώσει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης»³⁷.

Τόνιζε επίσης στον Λόγο αυτό ο βασιλιάς ότι προσδοκούσε «ότι θα είνε έτοιμη η Βουλή ευθύς επί τω καταρτισμώ αυτής, όπως δυνηθώ να εύρω ανυπερθέτως εν τη γνώμη γνησίου κοινοβουλίου οδηγίαν ασφαλή περί τον καταρτισμόν και την πορεία συνταγματικής κυβερνήσεως»³⁸. Για να σχηματιστεί αυτή η κυβέρνηση στην οποία αναφερόταν ο βασιλιάς, αφού εξετάστηκαν οι πληρεξούσιοι, ήταν δυνατό να εκλεγεί πρόεδρος της Βουλής. Έτσι, ο Κουμουνδούρος εκλέχθηκε συμβολικά πρόεδρος της Βουλής, ο Τρικούπης παραιτήθηκε από πρωθυπουργός και ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ έδωσε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον αρχηγό της πλειοψηφίας. «Ταυτόχρονα επικράτησε η συνήθεια να θέτει ο ίδιος ο πρωθυπουργός κατά τη διάρκεια της θητείας του ζήτημα εμπιστοσύνης, ώστε σε περιπτώσεις βαρυσήμαντων αποφάσεων να επιβεβαιώνεται η διαρκής εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας στο πρόσωπό του»³⁹.

³⁴ Hering, G., (2008), ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1821-1936, Αθήνα: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, σ. 526.

³⁵ Hering, G., (2008), ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1821-1936, Αθήνα: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, σ. 526.

³⁶ Όπως αναφέρεται από τον Αλιβιζάτο, Ν., (2012), ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΟΥ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 1800-2010, Αθήνα: Πόλις, σ. 130.

³⁷ Hering, G., (2008), ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1821-1936, Αθήνα: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, σ. 528.

³⁸ Hering, G., (2008), ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1821-1936, Αθήνα: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, σ. 528.

³⁹ Hering, G., (2008), ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1821-1936, Αθήνα: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, σ. 528.

Επιπροσθέτως, με τη θέσπιση της αρχής της «Δεδηλωμένης» καταργήθηκαν τα άρθρα 31 («ο βασιλεύς διορίζει και παύει τους υπουργούς αυτού») και 37 (περί του δικαιώματος του βασιλιά να διαλύει τη Βουλή) του Συντάγματος του 1864. Όπως αναφέρει ο Αλιβιζάτος, «με την καθιέρωση της αρχής της δεδηλωμένης ίσχυσε στη χώρα μας το κοινοβουλευτικό σύστημα, πεμπτοσύα του οποίου είναι η πολιτική ευθύνη της κυβέρνησης –και του κάθε υπουργού ξεχωριστά- ενώπιον της Βουλής, από την εμπιστοσύνη της οποίας εξαρτόταν»⁴⁰. Ο ίδιος αναλυτής υποστηρίζει ότι, ως λογική συνέπεια της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας που καθιερωνόταν από το Σύνταγμα του 1864, η αποδοχή της αρχής της «Δεδηλωμένης» εγκαινιάζε μια νέα εποχή στη συνταγματική μας ιστορία, καθώς «επιβεβαίωνε το πέρασμα από τη μοναρχική στη δημοκρατική αρχή»⁴¹.

Και ο Μαυριάς μνημονεύει τη «ρητή αναφορά στην αρχή της δεδηλωμένης εμπιστοσύνης της πλειοψηφίας των αντιπροσώπων του έθνους ως απαραίτητο προσόν για το διορισμό κυβέρνησης», υπογραμμίζοντας ότι έτσι αρχίζει η εφαρμογή του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος «ως σύστημα που, κατ' αντίθεση προς το σύστημα του “κοινοβουλευτικού δεισμού”, η θεωρία αποκαλεί “κοινοβουλευτικό μονισμό” ή “κλασικό κοινοβουλευτισμό”, εννοώντας ότι η κυβέρνηση δεν εξαρτάται από την εμπιστοσύνη του ανώτατου άρχοντα»⁴². Πράγματι, στον λόγο αυτό, ο βασιλιάς δεσμευόταν ηθικά για την εφαρμογή της αρχής της «Δεδηλωμένης» και δεν μπορούσε πλέον να διορίζει και να παύει τους υπουργούς του ούτε να διαλύει τη βουλή χωρίς να λάβει τη συγκατάθεση της πλειοψηφίας, έχοντας πλέον ένα τυπικό ρόλο μόνο.

Ωστόσο, ο Χρυσόγονος υπογραμμίζει ότι η εν λόγω αρχή δεν καθιερώθηκε ως συνταγματικός κανόνας, «αλλά μάλλον ως απλή συνθήκη του πολιτεύματος»⁴³, δηλαδή, όπως υποστηρίζει και ο Αλιβιζάτος, ως «επαναλαμβανόμενη απλή πρακτική, χωρίς νομική δεσμευτικότητα ούτε κυρώσεις σε περίπτωση παραβίασής της»⁴⁴.

Και η πρακτική εφαρμογή όμως της εν λόγω αρχής «προσέκρουε σε δυσχέρειες επειδή συχνά δεν υπήρχε σαφής πλειοψηφία ενός κόμματος ή συνασπισμού κομμάτων στη Βουλή, ούτε και προβλεπόταν συγκεκριμένη διαδικασία διαπίστωσης της ύπαρξης ή μη τέτοιας πλειοψηφίας»⁴⁵. Η προϋπόθεση που έθετε η αυστηρή αρχικά αρχή της «Δεδηλωμένης» για να προηγείται η ύπαρξη της του διορισμού του πρωθυπουργού, την καθιστούσε συχνά δυσχερή ή και αδύνατη στην εφαρμογή της. Λόγου χάρη, όπως συνέβη στα κοινοβούλια του 1875 και του 1902, ήταν πιθανό κανένα κόμμα να μην έχει την απόλυτη πλειοψηφία εδρών και να χρειάζεται η βασιλική παρέμβαση για τη διευκόλυνση μακρόσυρτων διαπραγματεύσεων. Επιπλέον, ήταν δυνατό σε κάποιες περιπτώσεις να χρειάζεται να γίνει ανασχηματισμός κυβέρνησης πριν από τη συγκρότηση της Βουλής ή μετά τη διάλυσή της και τότε ο βασιλιάς είχε τη δυνατότητα να διορίσει ακόμη και κυβέρνηση μειοψηφίας υπό την προϋπόθεση προκήρυξης νέων εκλογών. Επίσης, σε περιπτώσεις διάλυσης της Βουλής και προκήρυξης εκλογών, μπορούσε να διοριστεί κυβέρνηση χωρίς τη δεδηλωμένη εμπιστοσύνη. Μολαταύτα, ακόμη και κυβέρνηση πλειοψηφίας θα μπορούσε να παραιτηθεί χωρίς να προκηρυχθούν εκλογές και να γίνει διορισμός κυβέρνησης μειοψηφίας, αλλά αυτό θα έπρεπε να είναι εφικτό μόνο σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης. Τα παραπάνω καταδεικνύουν τους λόγους άμβλυνσης της αρχής της «Δεδηλωμένης».

Η αρχή αυτή λοιπόν, στην αρχική της πρόσληψη, ήταν αυστηρή, αλλά αργότερα και ο ίδιος ο Τρικούπης κατέληξε σε μια ελαστικότερη ερμηνεία της αποδεχόμενος ότι σε ορισμένες περιπτώσεις ο πρωθυπουργός μπορούσε να θέσει ζήτημα εμπιστοσύνης μετά το διορισμό του από τον βασιλιά όταν, λόγου χάρη, δεν έχει κάποιο κόμμα την απόλυτη πλειοψηφία εδρών και ο βασιλιάς μπορεί να βοηθήσει στις διαπραγματεύσεις για σύναψη συμμαχίας με την επιλογή πρωθυπουργού. Διατηρούσε δηλαδή ο βασιλιάς αρκετά περιθώρια παρέμβασης στα πολιτικά πράγματα και στις εκάστοτε κυβερνήσεις, οπότε θα μπορούσε να υποστηριχθεί και το ότι η καθιέρωση του κοινοβουλευτικού συστήματος υπήρξε ατελής και ασαφής⁴⁶.

⁴⁰ Αλιβιζάτος, Ν., (2012), ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΟΥ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 1800-2010, Αθήνα: Πόλις, σ. 130.

⁴¹ Αλιβιζάτος, Ν., (2012), ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΟΥ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 1800-2010, Αθήνα: Πόλις, σ. 130.

⁴² Μαυριάς, Κ., (2005), ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας, σ. 355.

⁴³ Χρυσόγονος, Κ., (2003), Συνταγματικό Δίκαιο, Αθήνα-Θεσ/νίκη: Σάκκουλας, σ. 81.

⁴⁴ Αλιβιζάτος, Ν., (2012), ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΟΥ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 1800-2010, Αθήνα: Πόλις, σ. 133.

⁴⁵ Χρυσόγονος, Κ., (2003), Συνταγματικό Δίκαιο, Αθήνα-Θεσ/νίκη: Σάκκουλας, σ. 81.

⁴⁶ Χρυσόγονος, Κ., (2003), Συνταγματικό Δίκαιο, Αθήνα-Θεσ/νίκη: Σάκκουλας, σ. 82.

Μπορεί όμως η αρχή της «Δεδηλωμένης» να στερείται νομικής δεσμευτικότητας, αφού τελικά μόνο ηθική δέσμευση είχε, εντούτοις, η αρχή αυτή συμβόλισε τη μετάβαση στη δημοκρατική αρχή. Επιπροσθέτως, εξασφάλισε, για μεγάλο χρονικό διάστημα την απρόσκοπτη παραμονή των κυβερνήσεων στην εξουσία και τη λειτουργία του πολιτικού συστήματος της χώρας στο πλαίσιο του δικομματισμού, αφού ήδη από το 1875, είχαν αρχίσει ν' αποκρυσταλλώνονται σταδιακά τα πρώτα κόμματα αρχών και τα μικρότερα κόμματα είχαν εξαφανιστεί ή ενσωματωθεί σε μεγαλύτερα κόμματα. Εξάλλου, όπως υποστήριζε και ο Τρικούπης για τη λειτουργία του κοινοβουλευτισμού της εποχής του θεμέλιο του κοινοβουλευτικού συστήματος είναι η παρουσία δύο κομμάτων στη βουλή. Για να συγκροτηθούν αυτά τα δύο κόμματα χρειάζεται όλοι να βεβαιωθούν ότι δε θα σχηματιστεί πια κυβέρνηση από τη μειοψηφία. Πράγματι, από το 1882 έως το 1895, τα κόμματα που εναλλάσσονταν στην εξουσία ήταν το «Νεωτεριστικόν» του Τρικούπη και το «Εθνικόν» του Δηλιγιάννη, καθιερώνοντας έτσι τον δικομματισμό, ο οποίος οφειλόταν κυρίως στην αρχή της «Δεδηλωμένης». Τα κόμματα επιδίωκαν πλέον όχι τη βασιλική εύνοια, αλλά την κατάρτιση ενός συγκεκριμένου πολιτικού προγράμματος. Με αυτόν τον τρόπο, όπως αναφέρει ο Αλιβιζάτος (1981:93), αποσυνδέονταν η πολιτική διαμάχη από τα αυλικά παρασκήνια και μεταφερόταν «στο πολιτικό προσκήνιο, υπό το φως της δημοσιότητας»⁴⁷.

Ωστόσο, και η αρχή της «Δεδηλωμένης», για μεγάλο χρονικό διάστημα, δεν ήταν «επαρκές προσόν» για την παραμονή των κυβερνήσεων στην εξουσία, αλλά «αναγκαίο προσόν», όμως κι αυτό όχι πάντοτε, για τον διορισμό των κυβερνήσεων. Διότι δεν έλειπαν οι περιπτώσεις όπου ο βασιλιάς έπαυσε ή εξανάγκασε σε παραίτηση κυβερνήσεις που είχαν τη δεδηλωμένη εμπιστοσύνη της Βουλής όπως ήταν η κυβέρνηση Δηλιγιάννη το 1892 και η κυβέρνηση Τρικούπη το 1895⁴⁸.

Και ο Χρυσόγονος τονίζει ότι από το 1875 έως το 1911, οπότε έγινε και η αναθεώρηση του Συντάγματος, οι μισές κυβερνήσεις διορίστηκαν χωρίς να διαθέτουν εκ των προτέρων την αρχή της «Δεδηλωμένης». «Οπωσδήποτε οι κυβερνήσεις ζητούσαν την ψήφο εμπιστοσύνης της Βουλής μετά το σχηματισμό τους και παραιτούνταν αν δεν την κέρδιζαν, εκτός και αν ταυτόχρονα με τον σχηματισμό κυβέρνησης διαλυόταν η Βουλή και προκηρυσσόταν εκλογές»⁴⁹.

Βέβαια, δεν έλειπε και η αυστηρή κριτική στην εν λόγω αρχή, όπως αυτή του Γ. Φιλάρετου: «Το δόγμα της δεδηλωμένης πλειονοψηφίας, εξ ης εγεννήθη εν τη εσωτερική διοικήσει η πρωθυπουργική τυραννία και εξ αυτής η βουλευτοκρατία. [...] Η πρωθυπουργική τυραννία, καθ' ην οι υπουργοί εξεχώρουν τα δικαιώματά των εις τον πρωθυπουργόν μεταβαλλόμενοι εις κωφαλάλους γενικούς γραμματείς αντί της τιμής του υπουργικού αξιώματος. Οι βουλευταί αντήλασσον εις την κυβέρνησιν τα δικαιώματα του ελέγχειν τας πράξεις της εκτελεστικής εξουσίας και του νομοθετείν, ήτοι τους διορισμούς και τους προβιβασμούς και τας μεταθέσεις, την απονομήν της δικαιοσύνης, την διανομήν των χαρίτων και των παρασήμων. Οι κομματάρχαι και οι δήμαρχοι μεταβάλλοντο εις μεταπράτας ψήφων, όπως έχωσι το δικαίωμα να διανέμωσι τ' αγαθά του προϋπολογισμού εις τους φίλους και εν τέλει οι εκλογείς παρείχον την ψήφον αυτών αντί των κυβερνητικών παροχών»⁵⁰.

Παρ' όλα αυτά, η εργασία αυτή θεωρεί ότι η αρχή της «Δεδηλωμένης» αποτελούσε θεμέλιο της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και εκφράστηκε σε μια περίοδο κατά τη διάρκεια της οποίας κυριαρχούσαν η διαρκής παραβίαση του συντάγματος, η διαφθορά των πολιτικών, οι εκλογικές ανωμαλίες λόγω των τοπικών παραγόντων, τα σκάνδαλα για δωροδοκίες και, γενικά, επικρατούσε ένα κλίμα εξαχρείωσης και παρακμής σε μια κοινωνία καθυστερημένη οικονομικά και κοινωνικά. Η αρχή της «Δεδηλωμένης» αποτέλεσε ιδέα καινοτόμο και ιδανική ακόμη και για τις ευρωπαϊκές κοινοβουλευτικές χώρες της εποχής.

Αντί επιλόγου

⁴⁷ Αλιβιζάτος, Ν., (2012), ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΟΥ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 1800-2010, Αθήνα: Πόλις, σ. 133.

⁴⁸ Αλιβιζάτος, Ν., (2012), ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΟΥ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 1800-2010, Αθήνα: Πόλις, σ.σ. 131-132.

⁴⁹ Χρυσόγονος, Κ., (2003), Συνταγματικό Δίκαιο, Αθήνα-Θεσ/νίκη: Σάκκουλας, σ. 82.

⁵⁰ Φιλάρετος, Γ., (1897), Ξενοκρατία και Βασιλεία εν Ελλάδι (1821-1897), εν Αθήναις: Εκ του Τυπογραφείου των Καταστημάτων Σπυριδ. Κουσουλίνου, σ.σ. 339-341.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας πραγματοποιήθηκε μια σύντομη αναδρομή από την αρχή που συστάθηκε το ελληνικό κράτος μέχρι την εποχή που εμφανίστηκε στην ελληνική πολιτική σκηνή ο Χαρίλαος Τρικούπης, ένας από τους σημαντικότερους πολιτικούς της ανεξάρτητης Ελλάδας⁵¹. Σκοπός ήταν να παρουσιαστεί η πορεία προς τον κοινοβουλευτισμό στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα, όπου έως τότε επικρατούσε μια έκρυθμη κατάσταση με συνεχείς συνταγματικές παραβιάσεις.

Η συμβολή του Χαρίλαου Τρικούπη στην καθιέρωση του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα ήταν αδιαμφισβήτητη και αυτό κατέστη εφικτό μέσω της αρχής της «Δεδηλωμένης». Συγκεκριμένα, με τον «Λόγο του Θρόνου» στις 11 Αυγούστου 1875, καθιερώθηκε άτυπα η εν λόγω αρχή, η οποία νομιμοποίησε ουσιαστικά την εισαγωγή του κοινοβουλευτικού συστήματος στη χώρα προσδίδοντας άλλο νόημα στο σύστημα της οργάνωσης των εξουσιών και στη σχέση μεταξύ του βασιλιά και της λαϊκής αντιπροσωπείας. Βάσει της αρχής αυτής, ο βασιλιάς ήταν πλέον υποχρεωμένος να διορίζει την Κυβέρνηση λαμβάνοντας υπόψη του τη βούληση της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας και η κυβέρνηση όφειλε να λαμβάνει ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή, όπως όριζε πλέον το πνεύμα του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος και η θεμελιώδης αρχή της λαϊκής κυριαρχίας.

Μέσα από την καθιέρωση αυτής της αρχής, ο Τρικούπης σκόπευε, μεταξύ άλλων, «στην πάταξη της διαφθοράς στην πολιτική ζωή» και την «ομαλή λειτουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος με πρότυπο τα συστήματα των ανεπτυγμένων χωρών της δυτικής Ευρώπης»⁵². Η αρχή της «Δεδηλωμένης» υπήρξε πράγματι το αποκορύφωμα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας στην Ελλάδα, των αρχών της οποίας ο Χαρίλαος Τρικούπης υπήρξε ο γνησιότερος εκφραστής ενώ οραματιζόταν την καθιέρωση του κοινοβουλευτικού συστήματος στην πιο εξελιγμένη μορφή του.

Ο ριζοσπαστικός πολιτικός είχε μια διαφορετική προσέγγιση της πραγματικότητας από ό,τι οι πολιτικοί της εποχής του. Για αυτόν, η Δυτική Ευρώπη αποτελούσε μέτρο για μια πραγματιστική ανάπτυξη και ο δυτικός πολιτισμός ήταν «το αυτονόητο περιβάλλον της ζωής του»⁵³. Εμπνευσμένος από το δυτικοευρωπαϊκό πνεύμα με το οποίο ανατράφηκε, ανέπτυξε την «αίσθηση του μέτρου των πραγμάτων και το πρακτικό πνεύμα και διαμορφώθηκε η ικανότητά του συλλαμβάνει ψύχραιμα τα προβλήματα και να προτείνει λύσεις στο πλαίσιο του εφικτού»⁵⁴. Μία από τις λύσεις αυτές ήταν ο εκσυγχρονισμός του πολιτικού συστήματος, αλλά και η εξυγίανσή του με νέες μεθόδους και πρακτικές εμφορούμενες από ένα πνεύμα νεωτερικό και ριζοσπαστικό, το οποίο τασσόταν κατά της δημαγωγίας και του παλαιοκομματισμού. Θεώρησε ότι ο κοινοβουλευτισμός, στον οποίο επικεντρώθηκε η παρούσα εργασία, ήταν η μόνη οδός που θα οδηγούσε τη χώρα στην ανάπτυξη και την ευημερία.

Βιβλιογραφία

Αλιβιζάτος, Ν., (2012), ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΟΥ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 1800-2010, Αθήνα: Πόλις.

Βερέμης Θ., (2004) «Απόλυτη μοναρχία (1832-1844). Στο: 30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975. Τα ελληνικά συντάγματα από το Ρήγα έως σήμερα, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, σ.σ. 47-54.

Clogg R., (1993), ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, Από την παρακμή και πτώση του Βυζαντίου μέχρι τη μεταπολίτευση του 1974, Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Hering, G., (2008), ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1821-1936, Αθήνα: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ.

⁵¹ Clogg, R., (1993), ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, Από την παρακμή και πτώση του Βυζαντίου μέχρι τη μεταπολίτευση του 1974, Αθήνα: Καρδαμίτσα, σ. 130.

⁵² Παπαγεωργίου, Στ., (1988), Το ελληνικό κράτος (1821-1909), Οδηγός αρχαικών πηγών της νεοελληνικής Ιστορίας, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση, σ.154.

⁵³ Hering, G., (2008), ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1821-1936, Αθήνα: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, σ. 496.

⁵⁴ Hering, G., (2008), ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1821-1936, Αθήνα: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, σ. 496.

- Μαυριάς, Κ., (2005), ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Μοσχονάς, Ν. (1977), «Το Σύνταγμα του 1864». Στο: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ, ΝΕΩΤΕΡΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΑΠΟ 1833 ΩΣ 1881, τ.ΙΓ, Αθήνα: ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ Α.Ε., σ.σ. 237-239.
- Παπαγεωργίου, Στ., (1988), Το ελληνικό κράτος (1821-1909), Οδηγός αρχειακών πηγών της νεοελληνικής Ιστορίας, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τσακαλογιάννης, Π., (2008), ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ, ΑΠΟ ΤΗ ΒΑΣΤΙΑΛΛΗ ΣΤΟΝ 21^Ο ΑΙΩΝΑ, Α' τόμος, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Τσαπόγας, Μ., (2004α), «Η Συνταγματική Μοναρχία: Περιεχόμενο και εφαρμογή του Συντάγματος του 1844». Στο: 30 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975. Τα Ελληνικά Συντάγματα από το Ρήγα έως σήμερα, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, σ.σ. 55-58.
- Τσαπόγας, Μ., (2004β), «Το Σύνταγμα του 1864 και η εφαρμογή του μέχρι το 1909». Στο 30 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975. Τα Ελληνικά Συντάγματα από το Ρήγα έως σήμερα, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, σ.σ. 67-72.
- Φιλάρετος, Γ., (1897), Ξενοκρατία και Βασιλεία εν Ελλάδι (1821-1897), εν Αθήναις: Εκ του Τυπογραφείου των Καταστημάτων Σπυριδ. Κουσουλίνου.
- Χρυσόγονος, Κ., (2003), Συνταγματικό Δίκαιο, Αθήνα-Θεσ/νίκη: Σάκκουλας.
- Woodhouse, C.M., (2008), Η ιστορία ενός λαού, οι Έλληνες από το 324 έως σήμερα, Αθήνα: ΤΟΥΡΙΚΗ.

Ιστοσελίδες

<https://vouliwatch.gr/news/article/dimosieyetai-stin-efimerida-kairoi-arthro-toy-harilaoy-trikoypyi-me-titlo-tis-ptaipei> (προσπελάστηκε στις 10/02/2024).

Βιογραφικό σημείωμα

Μόνιμη εκπ/κός δευτεροβάθμιας εκπ/σης κλάδων ΠΕ05 Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας και ΠΕ78 Κοινωνικών Επιστημών. Πτυχιούχος Πανεπιστημίου Αθηνών του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Πτυχιούχος Πανεπιστημίου Κρήτης του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης της Σχολής Κοινωνικών Επιστημών (εισαγωγή στο τμήμα μέσω κατατακτήριων εξετάσεων), Πτυχιούχος Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου στη Μεταπτυχιακή Ειδίκευση Καθηγητών Γαλλικής Γλώσσας, Πτυχιούχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης στην Πολιτική Θεωρία και Δικαιώματα και Υποψήφια διδάκτωρ του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης. Άριστη γνώση Αγγλικών (επίπεδο C2) και πολύ καλή γνώση Ιταλικών (επίπεδο B2). Πιστοποίηση B1 επιπέδου ΤΠΕ.

Συμμετοχή σε σεμινάρια, ημερίδες, επιμορφωτικά προγράμματα και συνέδρια για εκπαιδευτικά και πολιτικά ζητήματα και συγγραφή άρθρων σε ελληνικά και διεθνή περιοδικά.

Διεθνής Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση
Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες
Πάτρα, Απρίλιος 2024 / Τεύχος 20, ISSN: 2459-2862
Εκδότης: Παντελής Γεωργογιάννης <http://politika.inpatra.gr>